

https://doi.org/10.31516/2410-5325.064.06

УДК 689:930.85](045)

В. Г. Савченко, аспірант, Харківська державна академія культури,
м. Харків

virasacvhenko@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-6621-2992

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРИЧНОЇ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

У межах культурологічного підходу розглянуто історичну динаміку розвитку декоративно-ужиткового мистецтва. Особливу увагу приділено тим культурологічним аспектам, які впливали на формування декоративно-ужиткового мистецтва в певний історичний період. Розглянуто практику handmade як сучасну форму побутування декоративно-ужиткового мистецтва.

Ключові слова: *декоративно-ужиткове мистецтво, історична динаміка, handmade, культурологічні аспекти.*

В. Г. Савченко, аспірант, Харьковская государственная академия
культуры, г. Харьков

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСТОРИЧЕСКОЙ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА

В рамках культурологического подхода рассмотрена историческая динамика развития декоративно-прикладного искусства. Особое внимание уделено тем культурологическим аспектам, которые влияли на формирование декоративно-прикладного искусства в определенный исторический период. Рассмотрена практика handmade как современная форма бытования декоративно-прикладного искусства.

Ключевые слова: *декоративно-прикладное искусство, историческая динамика, handmade, культурологические аспекты.*

V. G. Savchenko, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture,
Kharkiv

HISTORICAL DYNAMICS OF DEVELOPING DECORATIVE AND APPLIED ARTS: CULTUROLOGICAL ASPECTS

The aim of this paper is to retrace the historical dynamics of the development of arts and crafts as a cultural phenomenon.

Research methodology. The article used a historical approach to study the dynamics of development of decorative and applied arts. In analyzing the role of arts and crafts in different historical periods, a cultural approach has been used.

Results. The historical dynamics of developing decorative and applied arts is considered in the context of cultural approach. Particular attention is paid to those cultural aspects that have the formation of decorative and applied arts in a given historical period. The handmade practice is considered as a modern form

of the existence of arts and crafts.

The development of arts and crafts is closely linked to the changes in the cultural paradigm of the society. At the initial stage of development, the main feature of creativity is syncretism. The main categories of arts and crafts are formed in antiquity during the transition to the philosophical worldview. At the age of the Middle Ages, social functions of decorative and applied arts are more clearly distinguished, the conditions for the development of machine production are emerging, which predetermines the antithesis of arts and crafts and mass production in the historical process.

Novelty. Cultural approach to the study of decorative and applied art has not been used yet. Under the conditions of total seriality and virtual reproducibility of any material objects offered by the society of consumption, unique things become a special value, which makes the research of handmade practice relevant.

The practical significance. The paper may be of a particular interest to the specialists in cultural studies.

Keywords: *decorative and applied arts (arts and crafts), historical dynamics, handmade, cultural aspects.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження декоративно-ужиткового мистецтва як соціокультурного комплексного явища зумовлена тим, що предмети цієї категорії мистецтва формували побутове поле буття протягом всієї історії людства. Сучасну еволюцію суспільства дослідники визначають як інформаційну, яка характеризується домінуванням інтелектуальної праці, залученням інформаційних технологій у виробничі та побутові сфери, віртуалізацією життя. Виникає побоювання, що багато традиційних видів діяльності поступово зникнуть. Однак навіть у сучасних умовах декоративно-ужиткове мистецтво є актуальним, набуває таких нових форм побутування, як практики *handmade*. Сприйняття людиною предметів декоративно-ужиткового мистецтва, надання їм змістів, формування побутового індивідуалізованого середовища є одним із провідних питань у рамках культурології, філософської антропології та філософії повсякденності.

Історичний розвиток декоративно-ужиткового мистецтва тривалий час розроблявся в межах мистецтвознавчих дисциплін та мав переважно технологічне й описове спрямування. Однак у сучасних умовах постіндустріального суспільства виникає потреба комплексного аналізу соціокультурних явищ. За допомогою культурологічного підходу виможливується дослідження декоративно-ужиткового мистецтва в рамках детермінованості зі світоглядною парадигмою певного історичного періоду, що є **метою** цього дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Декоративно-ужиткове мистецтво було одним із перших інструментів вираження світогляду. Воно виникає на ранніх етапах становлення людини, історично перебу-

ває поряд із міфологією та релігією, є результатом формування людського суспільства. Декоративно-ужиткове мистецтво долає різноманітні етапи розвитку та у своїх новітніх формах зберігається в сучасності. Важливо простежити процес динаміки його історичного розвитку як такого, що формує поле повсякденного буття людини. Оскільки мистецтво — це специфічний вид людської діяльності, який відображає навколишню дійсність і людську свідомість у художніх образах та є одним із засобів естетичного оволодіння світом (Передерій, 2015), то особливий інтерес викликає детермінованість декоративно-ужиткового мистецтва зі світоглядом людини на різних етапах розвитку людства.

Однією з головних ознак первісного суспільства є синкретизм — цілісність буття та свідомості людини (Лилов, 1981, с. 21). Саме в цей період виникає декоративно-ужиткове мистецтво, яке, відповідно, є повністю синкретичним. Поєднання ужиткових і декоративних елементів у побутових речах виникає одночасно з появою самих речей; водночас утилітарні функції повністю залежать від потреб людей, а декоративні елементи відображають світогляд того часу. Синкретизм цього першого історичного стану культури закономірний, тому що на початковому рівні цілісність системи проявляється в її аморфності, нерозчленованості. Синкретизм виявляється в нерозчленованих матеріальній, духовній та художній підсистемах культури. Духовне (ідеальне) в первісній культурі представлено двома типами людської свідомості: міфологічним і реалістичним. Міфологічний — це несвідомо-художній спосіб роботи свідомості. Міфологічне мислення виразилося в практиці обожнювання тварин (тотемізм). Реалістичний — у стихійно-матеріалістичній свідомості. Завдяки йому первісна людина розрізняла властивості природних реалій (каменю, дерева, глини, корисних і отруйних рослин тощо). Такий тип свідомості називають так само практичним, повсякденним. Тому прикрашання предметів побуту було пов'язане з релігійними уявленнями та мало практичне, з точки зору тодішньої картини світу, призначення — орнаменти повинні були «захищати від злих сил», «принести вдачу», «замовляти долю» тощо.

Перехід від привласнюючого до відтворюючого способу господарювання формує новий тип світоглядної парадигми. Нова форма буття потребувала принципово інших підходів до суспільної організації, організації праці, передачі інформації, до релігійних проявів. Виникає писемність, яку слід уважати одним із атрибутів того етапу в історії культури, який називається цивілізацією. Естетичне сприйняття починає відділятися від утилітарно-міфологічного ставлення до речей, з'являється поняття краси, яке пов'язується з поняттями «радість», «задоволення» та тракується в контексті безкорисливості.

Землеробські цивілізації розвивалися на Сході, у Стародавньому Єгипті, Індії, Китаї, однак найбільше вплинула на європейську картину світу саме антична культура. Зміна типу господарчої діяльності зумовлює зміни базового устрою буття. Міфологічна свідомість не могла задовольняти нові потреби; формується філософське світосприйняття. Виникають категорії «прекрасне», «естетичне», «мімесис», «гармонія». Ці принципи починають використовуватись під час виготовлення декоративно-ужиткових предметів: одяг та посуд, меблі, навіть знаряддя праці відображають нову форму світогляду. Однак слід зазначити, що в цей самий час вони продовжують відображати символічне та містичне значення (Ancient Egyptian Art), яке особливо яскраво проявляється в орнаменталістиці (Большаков, Новицкая, 2000).

Наступна зміна світоглядної парадигми відбувається в період Середньовіччя. Падіння Західної Римської імперії, розвиток Візантії, становлення перших національних держав на теренах Європи — усе це зумовлює кардинальну «перебудову світу». Консолідуючим та провідним світоглядом стає християнство.

Середньовічна культура набуває своїх класичних форм у XI–XIV ст. У цю епоху розквіту важливу роль відіграють взаємодія, а іноді й боротьба загальноєвропейського та національного начал. З одного боку, християнство є формуючою світоглядною силою для Європи; з іншого, уперше створені національні держави, на теренах яких християнська традиція переосмислюється в межах етнічної. Таким чином, середньовічне мистецтво виникає в поєднанні мистецької спадщини Римської імперії, іконографічних традицій ранньої християнської церкви та народного світосприйняття. Ці елементи поєдналися з «варварським» мистецтвом Північної Європи (Ильина, 2000, с. 25).

Християнізація, релігійна свідомість стають настільки масовими, що це відображається не тільки в оздобленні релігійних артефактів, храмів та церков. У межах декоративно-ужиткового мистецтва активно поєднуються народні та новітні християнські елементи (які, водночас, стають основою елітарного мистецтва); предмети побуту прикрашалися релігійними мотивами, у яких для оздоблення використовувався народний орнамент. В оформленні деяких предметів побуту, характерних для певного регіону, з'являються релігійні мотиви, формуються нові види орнаменту у вигляді хрестиків, стилізованих янголів тощо. Зароджується новий семантичний корпус, у якому старі, звичні елементи набувають нового значення. Так, наприклад, у католицькій традиції троянда стає «квіткою діви Марії»; вікно круглої форми над входом до храму в готичній архітектурі набуває назви «троянда» тощо.

Саме в Середньовіччі одяг стає чітким маркером належності до соціального стану. У парадигмі Середньовіччя існувало три основні про-

шарки населення — знать, духовенство та простолюдини. Для кожного прошарку населення існував певний дрес-код. Крій, тканина, оздоблення, колір костюма формували соціальну стратифікацію; порушення цих норм призводило до соціальних санкцій (Смирнова, 2007, с. 44).

Активний розвиток міст, торгівлі та соціальних інститутів, який відбувався протягом Середньовіччя, зумовив нову зміну світогляду. Зростання населення потребує продуктивніших способів виробництва; завдяки розвитку ремісництва виникають ремісничі осередки, поява яких, водночас, зумовлює виникнення цехів (об'єднання ремісників). Зростання товарного виробництва стимулює розвиток торгівлі; у результаті цього поступово виокремлюється новий соціальний прошарок — буржуазія. Особливо активно ці процеси відбуваються наприкінці Середньовіччя.

Своєрідним перехідним періодом від Середніх віків до доби Нового часу є доба Відродження. На відміну від середньовічної культури, культура Відродження була відносно світська, хоча основний кодекс сюжетів пов'язувався з міфологічною та біблійною тематикою. Саме в цьому періоді з художнього мистецтва виокремлюється станкове. Декоративно-ужиткове мистецтво стає окремим видом та починає розвиватись самостійно, використовуючи як народну художню традицію, так і нові форми. У цей період декорування предметів побуту поступово зникають містичні сенси (захисту, спрямування долі тощо), які повністю переходять до предметів релігійно-культового поля. Водночас у виробів декоративно-ужиткового мистецтва превалують ознаки, які підкреслюють соціальний статус людини. Наприклад, деякі вироби коштували настільки дорого, що дозволити собі їх мати могли лише певні прошарки населення. У цьому періоді відбувається активний розвиток декоративно-ужиткового мистецтва; виникають нові техніки та новий тип виробів. Активно розвиваються ювелірне мистецтво, що передусім пов'язано з наявністю платоспроможного прошарку населення; центри шовкового виробництва, скла, кераміки, малої пластики.

Під час формування буржуазного класу виокремлюються два напрями розвитку декоративно-ужиткового мистецтва. Перший, який є новим — виготовлення багато декорованих, дорогоцінних предметів вжитку та розкоші для платоспроможних прошарків населення. Другий, розвиток якого не припинявся з первісної доби — кустарне та домашнє виробництво виробів декоративно-ужиткового мистецтва для власного використання та для роздрібної торгівлі.

У період Нового часу формується нова європейська світоглядна парадигма. Зникнення феодального суспільства, розвиток науки та технологій зумовлюють поступове становлення в XIX ст. позитивістського

світогляду. Людина вже не сприймається як чиясь власність, вона більше не перебуває в жорстких межах соціального прошарку; виникають перші соціальні ліфти.

Дослідники (Дж. Мокір, Ф. Бродель) виокремлюють три промислові революції, які хронологічно охоплюють період з кінця XVII до кінця XX ст. Перша промислова революція починається в середині XVII ст. та пов'язана з переходом від ручної праці до машинного виробництва. Розроблення нових, складніших та досконаліших механізмів, зумовлює збільшення частки машинної праці у виробництві. Це не тільки змінює форми виробництва, його швидкість і якість кінцевої продукції, але спричиняє корінні зміни в соціальній структурі західних держав. Передусім слід зазначити, що відбувається перехід від аграрного суспільства до індустріального, у якому діють інші правила життя.

Індустріальне суспільство почало формуватися в I половині XIX ст. Воно має кілька особливостей, які відрізняють його від інших історичних періодів: 1) накопичення інновацій, знань і креативного людського капіталу; 2) механізація й індустріалізація виробництв, поступова відмова від ручної та перехід до машинної праці; 3) формування конкурентних відносин і конкурентних ринків, демократії та громадянського суспільства; 4) підвищення рівня і якості життя народу; 5) розвиток культури, освіти, науки й підготовка бази для нового етапу швидкого зростання економіки, розвитку технологій і промисловості (Глазьев, 1990, с. 77).

У період Нового та Новітнього часу виготовлення предметів декоративно-ужиткового мистецтва трансформується від домашнього та кустарного виробництва до мануфактурного, а потім — до масового. Однак у результаті збільшення обсягів виробництва пропорційно зменшується частина ручної праці; але рівень естетичної цінності, унікальності та оригінальності виробів знижуються.

У період, коли на ринку бракує виробів певного типу, починає домінувати утилітарна характеристика виробу; водночас естетична функція виробу майже не відіграє жодної ролі. Однак за насиченості ринку декоративні властивості виробу набувають домінантного значення; запит людини змінюється від потреби функціональності до потреб естетичності зі збереженням функціональності.

Завершення фази індустріального суспільства в Європі припадає на 1945–1970 рр. XX ст. Фабричне виробництво значно знизило вартість промислових товарів, що, водночас, призвело до розорення великої кількості дрібних ремісників (Степин, Горохов, 2006, с. 97). Втративши джерело прибутку, люди вимушені переїздити до великих міст, що зумовило руйнацію аграрного суспільства та прискорило процеси урбані-

зації. Також міське населення поповнювали зубожілі селяни, котрі були вимушені переїжджати до міст. Швидкі темпи урбанізації загострили соціальні проблеми, які існували в суспільстві. Люди складно адаптувалися до нових умов життя та праці.

Постіндустріальне (інформаційне) суспільство є наступним етапом розвитку економіки і соціуму, що змінює індустріальне суспільство. Основою постіндустріального суспільства вважається інноваційний економічний сектор з індустрією знань, високопродуктивного промисловістю, високою часткою інноваційних та якісних послуг у ВВП, а також з конкуренцією в усіх типах економічної та іншої діяльності.

Структура постіндустріального суспільства дозволяє ефективній інноваційній промисловості задовольняти потреби всіх споживачів, економічних агентів і населення, поступово знижуючи темпи зростання й нарощуючи інноваційні якісні зміни. Становлення сучасного постіндустріального типу суспільства супроводжується розквітом науки та відповідними науковими розробками, які стають базою індустрії знань і реальною рушійною силою економіки. Найважливіші цінності та якості постіндустріального суспільства: професіоналізм, рівень освіти, творчий підхід і здатність до навчання того чи іншого працівника (Иноземцев, 2000, с. 65).

У таких умовах головне завдання декоративно-ужиткового мистецтва — зробити речове середовище людини гарним, естетичним, органічним. Однак масове виробництво створено таким чином, що зміни в технологічному процесі впроваджуються поступово та доволі повільно, не встигаючи задовольняти запити суспільства. Із цієї точки зору декоративно-ужиткове мистецтво, яке базується на домінуючій частині ручної праці, є мобільнішим та чутливішим.

На цьому етапі ручна праця, яка практично не посідає важливого місця в секторі виробничої економіки, переходить переважною мірою в сектор дозвілля. Виникають практики handmade, одне з основних завдань яких — створення за допомогою ручної праці унікальних артефактів декоративно-ужиткового мистецтва. За двадцять років свого існування практики handmade набувають певних особливостей. По-перше, вони є прикладом соціально схваленої дозвіллевої практики, для реалізації якої існує достатньо розвинена індустрія. По-друге, практики handmade допомагають людині формувати середовище повсякденного буття, оскільки за допомогою цих практик людина створює унікальні речі для ужиткового використання. По-третє, вони є однією з форм самореалізації людини, яка допомагає використовувати досвід народних художніх промислів, відповідно — досвід культурного буття свого народу.

Висновки. Таким чином, розвиток декоративно-ужиткового мистецтва тісно пов'язаний зі змінами культурної парадигми суспільства. На

первісному етапі розвитку головною ознакою творчості є синкретизм. Основні категорії мистецтва формуються в античності під час переходу до філософського світосприйняття. У добу Середньовіччя чіткіше виокремлюються соціальні функції декоративно-ужиткового мистецтва, зароджуються умови до розвитку машинного виробництва, що в історичному процесі зумовлює антитезу декоративно-ужиткового мистецтва та товарів масового виробництва.

У сучасному суспільстві, коли побутові запити повністю задовольняються товарами масового виробництва, предмети декоративно-ужиткового мистецтва відіграють роль формування речового поля існування людини, є засобом вираження індивідуальності. В умовах тотальної серійності й відтворюваності практично будь-яких матеріальних предметів, пропонуваних суспільством споживання, унікальні речі стають особливою цінністю, що робить актуальними handmade практики.

Перспективи подальших досліджень полягають у здійсненні культурологічного аналізу декоративно-прикладного мистецтва та його детермінованості з соціальними процесами в суспільстві. Особливу увагу планується присвятити дослідженню ролі handmade практик у просторі сучасності.

Список посилань

- Беспалов, Ю. В. *Миф в массовом сознании современного общества*. Взято из <https://cyberleninka.ru/article/n/mif-v-massovom-soznanii-sovremennogo-obschestva/>.
- Большаков, В. П. и Новицкая, Л. Ф. (2000). *Особенности культуры в ее историческом развитии (от зарождения до эпохи Возрождения)*. Великий Новгород: НовГУ имени Ярослава Мудрого.
- Глазьев, С. Ю. (1990). *Экономическая теория технического развития*. Москва: Наука.
- Иноземцев, В. Л. (2000). *Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы*. Москва: Логос.
- Ильина, Т. (2000). *История искусств. Западноевропейское искусство*. Москва: Высшая школа.
- Лилов, А. (1981). *Природа художественного творчества*. Москва: Искусство.
- Передерій, І. Г. (2015). *Історія української культури: навчальний посібник для студентів усіх напрямів підготовки денної та заочної форм навчання*. Полтава: ПолтНТУ.
- Смирнова, Е. Д. (2007). Символика цвета и форменная одежда средневековых сословий. *Вестник БДУ*, 2, с. 44–49.
- Степин, В. С., Горохов, М. А. и Розов И. И. (2006). *Философия науки и техники: учебное пособие*. Москва: Контакт-Альфа.
- Шейко, В. М. і Тишевська, Л. Г. (2006). *Історія української культури: навчальний посібник*. В. М. Шейко (Наук. ред.). Київ: Кондор.
- Ancient Egyptian Art, Painting, Sculpture*. Retrieved from <http://www.crystalinks.com/egyptart.html/>.

References

- Bespalov, Yu. V. *Myth in the mass consciousness of modern society*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/mif-v-massovom-soznanii-sovremennogo-obschestva/>. [In Russian].
- Bolshakov, V. P. and Novitskaya, L. F. (2000). *Features of culture in its historical development (from its inception to the Renaissance)*. Velikij Novgorod: Yaroslav-the-Wise Novgorod State University [In Russian].
- Glazyev, S. Yu. (1990). *Economic theory of technical development*. Moscow: Nauka. [In Russian].
- Inozemtsev, V. L. (2000). *Modern post-industrial society: nature, contradictions, perspectives*. Moscow: Logos. [In Russian].
- Ilyina, T. (2000). *Art History. Western European art*. Moscow: Vysshaya shkola. [In Russian].
- Lilov, A. (1981). The nature of artistic creation. Moscow: Iskusstvo. [In Russian].
- Perederie, I. G. (2015). *History of Ukrainian culture: a manual for students of all areas of preparation of full-time and part-time forms of study*. Poltava: Poltava Yuri Kondratyuk National Technical University. [In Ukrainian].
- Smirnova, E. D. (2007). Symbolism of color and uniform of the medieval classes. *Bulletin of Belarusian State University*, 2, p. 44–49. [In Russian].
- Stepin, V. S., Gorokhov, M. A. and Rozov I. I. (2006). *Philosophy of science and technology: a textbook*. Moscow: Contact-Alpha. [In Russian].
- Sheyko, V. M. and Tyshevskaya, L. G. (2006). *The history of Ukrainian culture: a textbook*. V. M. Sheyko (Scientific ed.). Kyiv: Condor. [In Ukrainian].
- Ancient Egyptian Art, Painting, Sculpture*. Retrieved from <http://www.crystalinks.com/egyptart.html/>. [In English].

Надійшла до редколегії 07.04.2019 р.